

Партизанські загони на Сарненщині в роки німецько-радянської війни

У роки радянсько-німецької війни територія Західної України стала каменем спотикання в стосунках між кількома націями. Тут протистояли одна одній чотири сили: німці, які планували колонізувати Західну Україну з подальшим її приєднанням до Рейху; росіяни, які наполягали на приналежності цих земель до Радянського Союзу; українці, які ніколи не визнавали права Польщі на етнічні західноукраїнські землі; нарешті поляки, які домагалися відновлення країни в довоєнних кордонах до 1 вересня 1939 р. Не оминуло це й Сарненщину, котра була краєм, в якому доля випробувала на міцність ідеї української державності силами військових формувань УПА, УНР, ССРР, Німеччини та Польщі. Разом із тим проблему, що має велике історичне значення, розглядають як політичну, військову та національну, і аж ніяк не етнічно-регіональну, що, на жаль, має масштабні наслідки, котрі досі остаточно не подолали.

6 липня 1941 р. гітлерівці захопили Сарни. Окупанти здійснювали широкомасштабну програму економічного пограбування краю. В умовах «нового порядку» німецька влада ділила людей на «необхідні населення» (ті, хто на них працював) і «зайвих ідців» (євреї, цигани). З перших днів окупації ворожі заїди змусли місцеве населення здати вогнепальну зброю, мотоцикли, велосипеди, радіоприймачі. За переховування комуністів та їх однодумців військовополіцейські карали розстрілом. Характерним для «нового порядку» був кривавий терор. Гестапівці, окупувавши місто, одразу зареєстрували всіх, хто викликав найменшу підозру. 7 грудня 1941 р. Гітлер підписав декрет, відомий під назвою «Ніч і туман». Його суть полягала в тому, що кожен, хто чинить опір фашизму, повинен безслідно зникнути.

Перші збройні українські формування почали виникати на Поліссі ще 1941 року. Лісисти поліські райони були особливо придатні для такого роду військових дій. У рапорті з окупованих територій сходу № 46 за 19 березня 1943 р. йдеться про те, що в районі Сарн-Костопаля з'явився «бандас» до 1 тис. чоловік під керівництвом Тараса Боровця. Після нападу Німеччини на Радянський Союз Боровець із групою своїх прихильників розгорів радянську міліцію в Сарнах і встановив контроль над містом. Своїм першим наказом, виданим 28 червня 1941 р. у селі Немовичі на Сарненщині, зобов'язав командирів осередків висаджувати в повітря мости й лінії зв'язку, нищити транспортні засоби, збирати детальну інформацію про оборонні споруди більшовиків і негайно передавати йому, не допускаючи мобілізації українців до Червоної Армії, всюдї захоплювати владу, вившувати жовто-блакитні прапори тощо.

Полісся зробило на деякий час «нікчемо» територією в новому безземному царстві Гітлера. Всі шляхи трансполіського сполучення були мертві. Німецька армія пішла далі, а в її тилах, на польській території, ще не було жодної сили, яка могла б ці простори опанувати. Пінськ, Луїнець, Сарни та ще декілька пунктів вже були в руках міліції, створеної Т. Бульбою-Боровцем, а поза тим

— всюдї бродили радянські партизани. Розвідка з теренів, підпорядкованих «совєтам», приносила відомості, що ті червоні сили були досить поважні та що від них наростає загроза не тільки для Полісся, а й для всієї України та Білорусі.

Також у кінці вересня на початку жовтня 1942 р. у районі Сарн зібралася перше значне формування українських партизанів на чолі з видним членом ОУН (Б) Сергієм Качинським (псевдо Остан). Спочатку їхня діяльність зводилася до нападів на німецькі харчові склади та фільварки, що були під фашистським управлінням, та інші продовольчі об'єкти. За повідомленнями головнокомандуючого вермахту в Україні, за 16 жовтня 1942 р. українські партизани вперше зібралися в районі Сарн у великий партизанський загін, який постійно поповнюється. Десятки людей німці втрачали, потрапляючи в засідки українських повстанців. У ніч із 23 на 24 червня 1943 р. загони УПА підірвали залізничну гілку Рівне-Сарни між Немовичами та Малинськом, а також напали на поїзд німецької поліції, що повертався з оневаши. Загинуло майже 150 поліцаїв.

Варто зазначити, що не було порозуміння між бандерівцями та більшовцями. В с. Бережниця бандерівці підступом розорили один відділ більшовців, відібрали й спалили всю літературу, людей доводо агітували перейти на їх бік, а коли ті не погодилися, розстріляли.

З політичного звіту про стан на терені військового округу «Заграва», 1943 р. (мовою оригіналу): «Сарненський надрайон складається з 5-ти районів: Сарни, Рокитно, Дубровиця, Володимирець і Рафалівка. Район Сарни налічує 19 сіл і два міста – Сарни і Клевсів. Організаційною сіткою ОУН охоплено весь терен. У селах перебувають комуністичні і польські партизани, які стоять у лісі між с. Єльним і Шахами в кількості 150 чоловік; у польських колоніях Лядо і Тинне – в кількості 100 чоловік. Вони наладають на сусідні села та грабують населення, а тому організаційна робота ведеться законспіровано. В селах Немовичі, Доротичі, містах Сарни і Клевсів робота ОУН ведеться підпільно, тому що ці населені пункти заповнені німцями, яких

у районі більше 3000 чоловік: в Сарнах – біля 200 німців, у Клевсіві – 500, у Страшеві – 80. По 50 чоловік охороняють міст на горині та в селі Рудня. На Дослідній станції розквартировано 60 німецьких солдат. Населення Клевсіва зі страху перед німцями вибралося в ліс. Немовичі, Доротичі і Сарни дають німцям зернопоставку і людей до роботи. Сарненщина в більшості охоплена оунівськими вилвами. Населення в цілому надрайоні ставиться до них дуже прихильно. Інших політичних угруповань немає, крім комунарів, які в терені появляются часто і грабують населення. Національних меншостей на раховують в надрайоні: поляків біля 5000 (скупуються в тих пунктах, де є німці, а частина в червоній партизанці), росіяні біля 5000, білорусів біля 3000».

Усвідомлюючи, що оунівську пропаганду довірливо сприймає українське населення Волині та Полісся, радянська влада з кінця травня 1943 р. вирішила зробити ставку на силу в питанні знищення української самостійницького підпілля. З початку червня 1943 р. на Поліссі й Волині починають передислокувати найбільш здатніші з'єднання з Східної України та Білорусі. Червоної партизанки застосовують нову тактику – намагаються заволодіти великими лісовими масивами, створити власні аеродроми, бази, склади, мобілізують у свої загони місцеве чоловіче населення. Радянські партизани шукають продовольство, сіють терор, грабують і розстрілюють, змушують молодь тіти за ними. УПА робить усе, щоб змусити їх відступити на північ. Німці повністю втрачають контроль над цими районами. Між радянськими й українськими партизанами відбулися запеклі бої в районі Сарн. «Радянські партизани, зазнавши великих втрат, змушені були відступити», – повідомлялося у доносенні німецьких військових властей за 13 червня 1943 р. Також жителі міста Сарни вступили до радянських партизанських загонів, що діяли на території району. Це були з'єднання С.А. Ковпака, О.М. Сабурова, В.А. Бегми, А.П. Бринського. На станції Сарни в тяжких умовах, наслідок гітлерівської окупації, з 1942 р. почала активно діяти підпільна група, яку очолює М. Фідаров.

У грудні 1942 р., коли через Сарненську залізницю найбільше відправляли вантажі на схід, з'єднання С. Ковпака отримало наказ про виведення з ладу залізничного вузла. Командування розробило операцію під назвою «Сарненський хрест». П'ять диверсійних груп одночасно знищили п'ять мостів, що прилягають до станції Сарни. Внаслідок цієї операції рух поїздів припинився на 15 діб.

З літа 1942 р. на Сарненщині почав діяти загін спецпризначення «Переможці» під командуванням Д.М. Медведєва, який збирав розвід-

вальні дані. Окрім розвідки, з ростом чисельності загону, партизани почали займатися диверсіями на залізниці, знищенням гітлерівських керівників. У його склад входило чимало жителів сіл Селище, Вири, Чабель, Ясногірка. Наприкінці 1942 р. неподалік від станції Сарни підірвана група загону Д.М. Медведєва пустила під укіс поїзд, що віз німецьких офіцерів зі Сталінграду на відпочинок. Багато фашистів загинуло.

Варто зазначити, що впродовж 1943 р. сформувалася також польська структура Волинського Округу Армії Крайової: створили штаб у Ковелі, командантом якого призначили К. Бомбінського (псевдо Любонь), начальником штабу – А. Жоховського (псевдо Толл). Округ був розділений на районні інспекторати: Ковельський, Луцький, Рівненський, Дубенський і, окремо, Сарненський. На кінець 1943 р. на території Волинського Округу АК прийняли присягу майже 8 тисяч поляків.

Керівники Армії Крайової очолювали місцеві бази самооборони, котрі утворювалися із місцевого польського населення. На території Сарненського та Костопільського повітів діяли два польські партизанські загони Армії Крайової під керівництвом капітана Владислава Коханського (псевдо Бомба, Вуєк), особовий склад – 500 осіб, а також партизанський загін Армії Крайової під керівництвом поручника Зенона Бляховського (псевдо Стремено), особовий склад – 100 осіб, останній діяв у районі бази самооборони Рудня, Сарненський повіт.

Польські бази самооборони співпрацювали як з радянськими партизанами, так і з німецькою адміністрацією. Стосунки між поляками і радянськими партизанами були непростими. В одній місцевості вони склалися добре: польське населення постачало більшовикам продовольство, надавало потрібну інформацію. В іншій закінчували збройними сутичками. Наприклад, на території Сарненського повіту вони відбулися 27 квітня 1943 р. – у с. Заморожене, 3 травня 1943 р. – у с. Чайків, 16 травня 1943 р. – у с. Стахівка. У свою чергу німці підтримували поляків тільки в тій місцевості, звідки вивозили збіжжя (колонія Гали біля Сарн). Траплялись також випадки, що фашисти відбирали в поляків зброю, а керівників баз заарештовували.

Наприкінці 1942 р. радянські диверсивні органи розробили план створення на території Західної України й Західної Білорусі «польського за формою і більшовицького за змістом» партизанського руху. У квітні 1943 р. у спеціальній директиві ЦК КП(б)У і УШПР наказали командирам радянських партизанських формувань надавати полякам усля-

Автор Василь ПОЗНІК

ку допомогу в організації загонів і постачати їм зброю та амуніцію. Тим самим покляли початок створення прорадянського польського партизанського руху та процесу перетворення невеличких загонів, що склалися з поляків.

Перший відділ польських прорадянських партизанів, у складі декількох груп, почав діяти весною 1942 р. у районі сіл Велюнь і Озера, розташованих на північ від Сарн. Партизани діяли переважно в Столинському та Сарненському повітах, беручись за дрібні бойові завдання. Польський партизанський загін під командуванням Роберта Становського сформували 15 лютого 1943 р. у складі Житомирського партизанського з'єднання О. Сабурова в кількості 22, за іншими даними 40 осіб. Партизанський прорадянський загін імені В. Василевської був створений С. Богулським і діяв у районі села Рафалівка. Польський прорадянський партизанський загін «Смерть фашизму» на чолі з старшим лейтенантом С. Санковим створили наприкінці червня 1943 р. у Степани. Польські партизанські загони продовжували боротьбу з упівцями в трикутнику Сарни-Рафалівка-Дубровиця. Також проводили диверсії на залізниці Сарни-Коростень і здійснювали напади на військові шешелони.

І підсумовуючи, можна констатувати, що на території Сарненщини під час німецької окупації діяли такі військові формування: радянські партизанські з'єднання С.А. Ковпака, О.М. Сабурова, В.А. Бегми, А.П. Бринського, Д.М. Медведєва, а також Сарненське підпілля, яке очолює М. Фідаров; військові партизанські формування, створені українцями: «Поліська Січ» під керівництвом Т. Бульби-Боровця та українські партизани на чолі з членом ОУН (Б) С. Качинським (псевдо Остан); польські партизани: загони Армії Крайової під керівництвом В. Коханського (псевдо Бомба) та З. Бляховського (псевдо Стремено), а також окремо від них воювали польські прорадянські партизанські загони під керівництвом Р. Становського, імені Ванди Василевської, «Смерть фашизму», імені Ромуальда Траутгута (з'єднання № 3) у складі радянських партизанських з'єднань В. Бегми, О. Сабурова.

Віктор ДАШКО,
молодий науковий співробітник
Сарненського історико-
етнографічного музею.